

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

56

Nyíregyháza
2023

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő:
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Szabó Péter, Véghseő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu
szentatanaz@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303

Felelős kiadó:
dr. Odrobina László mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2023

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

PUSKÁS BERNADETT

Szenteik ikonográfiája a Kárpát-vidéki középkori festészetben: Szent Kozma és Damján, Oszlopos Szent Simeon, Nagy Szent Bazil, Három Szent Főpap, Szent Borisz és Gleb, Szent Paraszkéva

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Szent Kozma és Damján ingyenorvosok; 3. Oszlopos Szent Simeon; 4. Nagy Szent Bazil; 5. Három Szent Főpap; 6. Szent Borisz és Gleb; 7. Római Szent Paraszkéva és az Ikóniumi Szent Paraszkéva vértanú szűz; 8. A Tarnovói szentéletű Paraszkéva; 9. Női szenteik kettős ábrázolásai; 10. Összegzés.

BERNADETT PUSKÁS: The Iconography of Saints in Carpathian Medieval Painting: Saints Cosmas and Damian, Saint Simeon Stylites, Saint Basil the Great, the Three Holy Hierarchs, Saints Boris and Gleb, and Saint Paraskevi

In the Carpathian Region, icons of saints were accommodated on the lateral walls of churches, but most typically on iconostases. The iconography of title feast icons placed in the Sovereign Tier indicates that, in this region, the veneration of nearly two dozen saints was common in the Late Middle Ages. Aside from the most frequently depicted characters, a few icons demonstrate that the Physician-Saints Cosmas and Damian, Saint Simeon Stylites and Saint Basil the Great – individually – and the Three Holy Hierarchs – as a triad – as well as Saints Boris and Gleb were portrayed, often with scenes from their lives. Besides the male saints most prominent in terms of the number of their icons, a special place is assigned to Saint Paraskevi, with several martyresses and hermits by the same name converging in her depictions. In the Carpathian Region, traditionally Byzantine prototypes were widely cherished in the hagiography of saints. The present article offers an overview of the iconographic characteristics of individual types.

1. Bevezetés

A Kárpát-vidéki késő középkori ikonosztázion képi programjában közel két tucat szent ábrázolása fordul elő. Ez meglehetősen redukált válogatásnak tűnik a bizánci hagiográfia ismeretében, ugyanakkor talán érthető, hiszen – ahogy a régió fatemplom-építészete és a háromsoros egyszerű ikonosztázszerkezet is a lényegre, az egyszerűsége törekvő formában jelenik meg – a témaszűkítés a meglévő típusok nagyobb gyakoriságának köszönhetően a hatékonyabb képi tanításnak biztosít lehetőséget. A szinte minden ikonosztázionon előforduló Szent Miklós püspök alakja mellett az ikonok jelentősebb száma alapján többek között Szent Mihály, a harcos szenteik, Keresztelő Szent János, Szent Péter és Pál főapostolok szerepelhetnek alapképsorban.¹ Mellettük a bizánci és szláv területeken tisztelt további patrónusok emléke is áterjedt a

¹ A jelen tanulmány előzményei, melyek a többi szent ikonográfiáját mutatják be, az *Athanasiana* 52., 53., 55. számában olvashatók.

Kárpátok vidékére. Ezeknek az ikonográfiáját tekintjük át a fennmaradt ábrázolásaik alapján.

2. Szent Kozma és Damján ingyenorvosok

Az ingyenorvosok korai ábrázolásai elsősorban a bizánci monumentális művészetben maradtak fenn az 5. századtól (Thesszaloniki, Szent György kupolamozaikja), egész alakos ikonjaik is készültek (12. század, Sínai, Szent Katalin-kolostor). A 13–14. század fordulóján kétoldalas ikonon jelentek meg alakjaik tizenkét életút-jelenettel együtt (Kastoria, Bizánci Múzeum). Az orosz ikonfestészetben ábrázolásuk a 14. századtól ismert,² azonban életút-ikonográfiájukat a 15. században is szinte csak néhány ikon képviseli, tiszteletük jelentősebben inkább a 17. századtól bontakozott ki az emlékek tanúsága szerint. A Vologdában, novgorodi előkép nyomán készült ikonon (14. század vége – 15. század eleje, Vologda, Vologdszkij oblasztnoj krajevedcseszskij muzej /Helytörténeti Múzeum/) kiterjedt hagiografikus ciklus jelenik meg, mely tizennégy jelenetben beszél el a két szent élettörténetét.³

A Kárpát-vidék ikonfestészetében bár Kozma és Damján tisztelete szélesebb körben elterjedt lehetett, a két szent ikonjainak csupán néhány példája, főképp hagiografikus ábrázolásai maradtak fenn. A Tyliczből származó Kozma és Damján ingyenorvosokat ábrázoló páros ikon (Lemberg, Nacionalnij muzej u Lvovi /Lembergi Nemzeti Múzeum/, a későbbiekben) a 15. század elejére datálható. A két ingyenorvos az ikon középmezéjében látható, frontális beállításban. Viseletük hagyományos: chitonban és himationban láthatók, letakart bal kezükben gyógyolajos szelencét tartanak, jobbjukkal rámutatnak. A két, szinte azonosan megfestett alakot kétoldalt és alul tizenkét életútjelenet kíséri. A kiterjedt hagiografikus ciklus csak részben egyezik meg az orosz ikonográfiában feldolgozott jelenetekkel, és más kompozíciós előképeket használ. A jelenetek programja, soronként balról jobbra: 1. Kozma születése, 2. Damján születése, 3. Kozmát és Damjánt tanítóhoz küldik, 4. Kozma megjelent Damjánnak álmában, 5. A szentek sírba helyezése, 6. Az alvó férfiba skorpió mászott bele, 6. A sánta meggyógyítása, 7. Az ördög kiűzése, 8. Kozma és Damján embereket gyógyít, 9. A szentek kiűzik a kígyót az emberből, 10. A vak meggyógyítása, 11. Pelágea meggyógyítása.⁴

A drapériák festésmódjában, továbbá az élfények vastag széles ecsetvonásokkal való kiemelésében az ikonfestészet gyakorlatától feltűnően eltérő részletek láthatók,

² СМІРНОВА, ЭНГЕЛИНА, *Живопись Великого Новгорода. Середина XIII – начало XV века*, Москва 1976, 202.

³ РЫБАКОВ, АЛЕКСАНДР, *Вологодская икона. Центры художественной культуры земли Вологодской XIII–XVIII веков*, Москва 1995, kat. 50.

⁴ МЛЯЄВА, ЛЮДМИЛА, (за участю /közreműk./ ГЕЛИТОВИЧ, МАРИЯ), *Українська ікона XI–XVIII століть*, Київ 2007, kat. 77.

az ukrán kutatás a román kori közép-európai festészet hatását látja ebben.⁵ Sajátos a dicsfényeket kiemelő négyzetes színmezők alkalmazása.

A 15. század első felében készült Kozma és Damján-ikon (Jablonica Ruskaról, Sanok, Muzeum Budownictwa Ludowego, a későbbiekben MBL) sok vonatkozásban mutat rokonságot más életút-ikonok ikonográfiájával.⁶ Hagiografikus jelenetei a krakkói Nemzeti Múzeumban őrzött Szent Miklós-ikon mellékjeleneteitől csak néhány, a cselekményeket bemutató jelenetben különböznek, amelyek közül némelyek az orosz hagiografikus ikonokon is megjelennek.⁷ A két első jelenet szinte azonos módon a két szent születését ábrázolja. A további jelenetek balról jobbra, soronként lefelé haladva tárják fel az életutat: 1. *Kozma és Damján írni tanulnak*, 2. *Visszaadják a vak látását*, 3. *Kiűzik az ördögöt*, 4. *Meggyógyítják az asszonyt betegségéből*, 5. *Damján elfogad az asszonytól három tojást gyógyításáért* – a fizetség elfogadása miatt Kozma szakít testvérével –, 6. *Kozmának megjelenik álmában Krisztus, hogy kibékítse a testvéreket*, 7. *Kozma kiűzi a tevéből az ördögöt, közös sírba temetésük* (a két utolsó jelenet sorrendje fordított).⁸

A Kozma és Damján-ikonon, az említett Szent Miklós-ikonon és a zohatyni Szent Paraszkéva ikonján a temetés-jelenetben ugyanaz az építészeti háttér, egy centrális összetett kupolás templom, amely a jeruzsálemi Feltámadás-bazilikára utal.⁹ A két orvosszent teljesen azonos, frontális beállításban látható, csupán a kéztartásban van egy kis eltérés, Jarema szerint a festő azonos előképet használt mindkét alak megfestésénél. Viseletük is megegyezik, csak a ruhadarabok színének összeállítása eltérő. Jellegzetes a chiton feletti, térdnél ferdén elvágott tunika, amely a bizánci Szent Panteleimon orvosszent ikonjainak is jellemzője (Athéni Múzeum).¹⁰ Letakart bal kezükben orvosságos szelencét, jobbjukban orvosságos kanalat tartanak. A jablonica ruscai templom titulusa Kozma és Damján volt, így a nagyméretű ikon címünnep-ikonként készült.

A leMBERGI Nemzeti Múzeumban fennmaradt még egy 15. századi töredék, amely a két ingyenorvos közül Szent Damjánt ábrázolja, álló alakként, kezében nyitott szelencével.¹¹

3. Oszlopos Szent Simeon

Az askéta, aki a lemondás sajátos eszközét választotta, az ikonfestészetben többnyire oszloppal összekapcsolt félalakként látható. A 16. század közepén, az

⁵ ЯРЕМА, ВОЛОДИМИР, *Иконопис Західної України XII–XV ст.*, Львів 2005, 129.

⁶ DAŃ-KALINOWSKA, BARBARA, *Ikony. Najpiękniejsze ikony w zbiorach polskich*, Olszanica 2018, 121.

⁷ ЯРЕМА, *i. m.*, 277.

⁸ CZAJKOWSKI, JERZY – GRZAŹDZIELA, ROMUALDA – SZCZEPKOWSKI, ANDRZEJ, *Ikona karpacka*, Sanok 1998, kat. 10.

⁹ DAŃ-KALINOWSKA, *i. m.*, 130. (Szent Paraszkéva ikonja Zohatynról, 15. század, bal oldal negyedik jelenete).

¹⁰ ЯРЕМА, *i. m.*, 277.

¹¹ ЯРЕМА, *i. m.*, 422.

orosz ikonfestészetben jelenik meg az az ikonográfiai típus, ahol Szent Simeon tájháttér előtt álló toronyszerű oszlop tetején mutatkozik.¹² A Kárpát-vidéki ikonfestészetben az oszlopos szent alakja szintén a 16. században jelent meg, azok közé az alakok közé tartozik, melyeket csak néhány fennmaradt ikon képvisel ebben az időszakban.

A Kostarowcéből származó nagyméretű ikon (105 x 82 cm, 16. század második fele, Sanok, Muzeum Historyczne) a templom tituláris alapképeként készült.¹³ Az ikon a tájban emelkedő oszlop kompozícióját hagiografikus jelenetté bővíti, több sajátos részlettel kiegészítve. Oszlopos Szent Simeon dombon álló, toronyszerű, zömök oszlop tetején foglal helyet kőtrónuson ülve, lába alatt lábtartóval. Az ünnepélyes helyzetnek megfelelően előretekintve jobbát áldásra emeli, baljában írástercset fog. Az ikon háttérében emelkedő két hegyorom előtt jobboldalt egy összetett kupolájú kapuépítmény látszik, a kolostor bejárata. Az ikon további alakjainak jelenlétét a szent hagiográfiája magyarázza. A bal sarokból szálló angyal értelmezése kettős lehet. Az angyal képében megjelenő kísértőt jelentheti, akit Simeon a kereszt jelével bír rá a távozásra. Az angyal dicsfénye azonban talán inkább a Simeon anyjának lelkéért érkező angyalra utalhat. Az oszlop alatt fekvő gyolcsba csavart test a Simeont meglátogató, bebocsátást életében hiába váró anyjáié, akinek holttestét a szerzetesek vittek Simeon elé.

3. Nagy Szent Bazil

Nagy Szent Bazil legrégebbi ismert ábrázolása az a mellképes, szembenézetű ikonja, melyet a Sínai-hegyi Szent Katalin-kolostorban őriznek, s a kora bizánci időszakban, talán a 6. században készült.¹⁴ A kutatás szerint korai ikonjai a szent talán még életében készült portréihoz kapcsolódnak, vagy külsejének szóbeli elbeszélései nyomán készülhettek. Egész alakosan látható Bazil a kiválasztott szentek csoportjában azon a nevezetes triptichonszárnyon, amely az Abgár-legendát beszéli el, s 944 körül készülhetett a csodatévő Mandylion Konstantinápolyba szállítása után (Sínai-hegyi Szent Katalin-kolostor).¹⁵ Ekkor alakult ki az az ábrázolási kánon,

¹² Lásd Oszlopos Szent Simeon, sztroganovi iskola. АНТОНОВА, ВАЛЕНТИНА – МНЕВА, НАДЕЖДА, *Каталог древнерусской живописи XI – начала XVIII в.в. Опыт историко-художественной классификации*, В 2-х томах, Государственная Третьяковская галерея, Т. 2, Москва 1963, kat. 524, 136–137, 34. kép.

¹³ BISKUPSKI, ROMUALD, *Ikonny ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa 1991, kat. 45.; DAŃ-KALINOWSKA, *i. m.*, 135. Jarema szerint az ikon korábbi, a 15–16. század fordulóján készült.

¹⁴ ЛАЗАРЕВ, ВИКТОР, *История византийской живописи*, Москва 1986, 52. Lazarev a 6. században, Egyiptomban készült kopt munkának tartja az ikont. Más vélemények szerint inkább a 7–8. századra datálható.

¹⁵ ЛИДОВ, АЛЕКСЕЙ, *Византийские иконы Синая*, Москва-Афины, 1999, 80.; ЛИДОВ АЛЕКСЕЙ, „Святой Лик-Святое Письмо-Святые Врата. Образ-парадигма «благословенного града» в христианской иеротопии”, in ЛИДОВ, АЛЕКСЕЙ (szerk.), *Иеротопия. Сравнительные исследования сакральных пространств*, Москва 2008, 112.

melyet a 9. század második felében – 10. század első felében készült leírás nyomán a későbbiekben a 16. századi mintakönyvek is megfogalmazzak.¹⁶ Eszerint Nagy Szent Bazil arca hosszúkás, homloka magas, összeráncolt szemöldökkel, haja sötét, szakálla mellig érő, lefelé elvékonyodó. Világos színű, kereszttekkel díszített felonban szokás ábrázolni, amint bal kezében evangéliumos könyvet tart, jobbát áldásra emeli. A közép bizánci időszaktól ábrázolása széles körben elterjed.

Külön ikonográfiai típust jelentenek Szent Bazil életút ábrázolásai. Ezeket a hagiográfia mellett apokrif források (Pseudo-Amphilokhiosz, 8. század) is ihlették.¹⁷ Az egyes jelenetek kiválasztásában ugyanakkor közrejátszott a korabeli kompozíciós gyakorlat is, ahol a kiválasztott szent életének egyedi hősi vagy csodás eseményei mellett elmaradhatatlanok a hagiográfia általános toposzai. Nagy Szent Bazil életének egyes jeleneteit már a 9–12. századi könyvfestészet is ábrázolja (*Nazianzi Szent Gergely beszédei*, Párizs, BNF gr. 510). Az ikonfestészetben a legkorábbi fennmaradt emlék egy feltehetően Cipruson készült ikon. Az alul jelentősen sérült, megégett tábla középmézejében Nagy Szent Bazil szembenézetű álló alakja látható, amelyet mindegyik oldalon három-három hagiografikus jelenet vesz körül (13. század első fele, De Menil-gyűjtemény, Houston).¹⁸

Nagy Szent Bazil tisztelete Kelet-Európában Oroszország megkeresztelkedésétől datálódik. Nagy Vladimir fejedelem (960 k.–1015) maga is a Bazil nevet kapta a kereszteléskor, majd visszatérve, Kijevben, az első fatemplomot Szent Bazil tiszteletére építtette, a 12. században ezt kőtemplom váltotta fel, amely mellett kolostor is létesült.¹⁹ A későbbiekben több Szent Bazil-titulusú templom épült a Kárpátok vidékén Galíciában, Volhíniában, és a munkácsi egyházmegyében.

A Kárpát-vidéken Nagy Szent Bazil ábrázolásai már a régió legkorábbi emlékeiben jelen vannak. Az itteni ábrázolások a kezdetektől követik a bizánci ikonográfiából ismert típusokat: a szembenéző „portré”-ikon, a hagiografikus ikon, a közbenjáróként oldalra forduló vagy jelenetben, csoportban szerepeltetett alak. Szent Bazil alakja ott látható a régió legkorábbi 15. századi falképciklusaiiban, Posada Rybotycka templomában és a lublini Várkápólnában.²⁰ A portré jellegű Bazil-ikonok között a koraiak inkább egész alakosak, így illeszkedve az ikonosztáz alapképsorának monumentális arányaihoz. A későbbi ikonok félalakosan ábrázolják.

Egy ritka kompozíciójú hagiografikus ikon egy pontosan nem ismert templomból, egyes feltételezések szerint a losiei Istenszülő születése-templomból került a

¹⁶ МАХАНЬКО, МАРИЯ, „Василий Великий. Иконография”, in КРАВЕЦ, Е. (szerk.), *Православная энциклопедия*, том 7., Москва 2004, 185–187.

¹⁷ СИДОР, ОЛЕГ, *Святий Василій Великий в українському мистецтві*, Львів 2008, 25.

¹⁸ МАХАНЬКО, *i. m.*, 190.

¹⁹ СИДОР, *i. m.*, 27–28.

²⁰ RÓŻYCKA-BRYZEK, ANNA, *Freski bizantyjsko-ruskie fundacji Jagielly w kaplicy zamku Lubelskiego*, Lublin, 2000, 124.; GIEMZA, JAROSŁAW, *O sztuce sakralnej przemyskiej eparchii – słowem i obrazem*. Łańcut, 2006, 104.

sanoki Történeti Múzeumba, ahol a 15. századra datálják.²¹ Szent Bazil a középmező olajzöld hátterén egész alakosan, szembenézetben látható az ún. Zarajszki Szent Miklós-ikonokon látható beállításban: karjait kissé széttartva jobbjával áldást oszt, baljával csukott evangéliumos könyvet tart. Sötétzöld sztichár, vörös epitachelion, ugyanolyan színű epigonation, keresztekkel díszített felon és zöld omofor a viselete. A tábla alul sérült, de a jelenetek ikonográfiája mégis megfejthető. A főalak mellett kétoldalt négy-négy jelenet látható, amelyek közül az elsők a szent püspökök életének szokásos kezdőjeleneteit ábrázolják: 1. *Szent Bazil születése*, 2. *Szent Bazil megkeresztelése*, 3. *Szent Bazil püspökké szentelése*. A jelenetek kompozíciójukban jól ismertek Szent Miklós ikonográfiájában is, a hagyományos kánonokat alkalmazzák. Ezeket Szent Bazil csodatételeinek két jelenete követi: 4. *Szent Bazil kiűzte az emberből az ördögöt*, 5. *Szent Bazil megmentette az ördögtől az embert, aki az ördög szolgálatára ígérkezett el*, ahol a levél szláv szövege is jól olvasható: „Ez az ember írásba adta, hogy a gonosz lélek szolgálatára szegődik”. Három jelenet szintén a Szent Miklós hagiografikus ikonok mintájára készült: 6. *Szent Bazil halála*, 7. *Szent Bazil ereklyéinek átvitele*, 8. *Szent Bazilt sírba helyezik*.²² A nagyméretű ikon feltehetően ikonosztázián alapképe lehetett olyan templomban, melyet Szent Bazil nevére szenteltek.²³

Az egész alakos korai Nagy Szent Bazil-ikonok között figyelmet érdemel a *cew-kowi* ikon a 16. század végétől (Sanok, MBL). Viselete ezen főpapi mitrával egészül ki, ami még viszonylag ritka ebben az időszakban.²⁴ Egy korabeli Szent Miklóst ábrázoló zászlóképen látható még ez a liturgikus viseleti elem.²⁵

5. Három Szent Főpap

A bizánci templomi képi programban a szentély falának külön regiszterében kaptak helyet a szentéletű főpapok ábrázolásai, először álló frontális alakokként. Az 1084-ben Bizáncban beiktatott Három Főpap ünnepén (január 30.) együttesen emlékeztek meg Nagy Szent Bazilról, Nazianzi Szent Gergelyről és Aranyaszájú Szent Jánosról, eldöntve a főpapok közötti elsőbbségről szóló vitákat. Az ünnep létesítésével párhuzamosan új ikonográfiai képtípus megalkotására is sor került, amelyben a három főpap korábban külön rögzült ábrázolási konvenciói egyesültek. A 11. század végén, az ünnep meggyökeresedésével immár közösen szerepel Nagy Szent Bazil, Aranyaszájú Szent János és Nazianzi Szent Gergely.²⁶ A kompozíció mindig

²¹ BISKUPSKI, *i. m.*, kat. 18–20.; ДАВ-KALINOWSKA, *i. m.*, 118.

²² KŁOSIŃSKA, JANINA, *Icônes de Pologne*, Varsovie – Paris 1987, kat. 51.

²³ ЛОГВИН, ГРИГОРІЙ – МІЛЯЄВА, ЛЮДМИЛА – СВЕНЦІЦЬКА, ВІРА, *Український середньовічний живопис*, Київ, 1976, XXXIV. кёр.

²⁴ ДАВ-KALINOWSKA, *i. m.*, 117.

²⁵ КОСІВ, РОКСОЛАНА, *Українські хоругви*, Львів 2009, 198.

²⁶ СМІРНОВА, ЕНГЕЛИНА – ЛАУРИНА, ВЕРА – ГОРДИЕНКО, ЭЛИСА, *Живопись Великого Новгорода. XV век*, Москва 1982, 316.

egész alakosan, szembenézetben ábrázolja őket, főpapi viseletben, hagyományosan rögzült fiziognómiai jegyekkel. 12. századi példái a könyvfestészetből ismertek, majd ikonokon is széles körben elterjedt (15. század, Athén, Bizánci Múzeum; 16. század, Sínai-hegyi kolostor). Oroszöldön a 15. századtól válik elterjedtté ez a képtípus (15. századi novgorodi „táblácskák”, azaz csókoló ikonok).

A Kárpát-vidéken is épültek az ünnepnapra szentelt templomok. Feltehetően egy ilyen templom számára készült a stanilai Három szent főpap ikonja a 16. század utolsó harmadából, mely az egyik legrégebbi fennmaradt ilyen ikonográfiájú ikon (Lemberg, NML).²⁷ A négyzetes formátumú táblán a három főpap hagyományosan szembenézetű alakja áll. Viseletük egyformán sztichár, keresztes mintázatú felon, epitachelion és omofor, mitra nélkül. Jobbjukat maguk elé áldásra emelik, baljukban csukott könyvet tartanak. Hagyományos jegyeik alapján különböztethetők meg. A hosszú barna szakállt viselő alak balról Nagy Szent Bazil, a középső ősz hajú és rövid ősz szakállú Nazianzi Szent Gergely, a jobb szélén a barna hajú, rövid barna szakállú Aranyszájú Szent János látható.

6. Szent Borisz és Gleb

A Kárpát-vidéki ikonfestészetben nem csak bizánci szentek ikonjaival lehet találkozni. Vladimir kijevi fejedelem fiai, a fivérük által meggyilkoltatott testvérpár (+1015) a türelemmel viselt szenvedés szentjeiként váltak ismertté. Oroszöldön legkorábban, a 11. században kanonizált két szentjének tisztelete egyrészt égi gyógyítóként említi őket, a visgorodi korabeli sírjuknál történt csodás gyógyulások révén, azonban korán Oroszöldön fejedelmeinek és seregeinek oltalmazóiként is ismertté váltak. Kettős ikonjuk így nemcsak kompozíciós, hanem jelentésbeli párhuzammal is kapcsolódik a két ismert bizánci kettős ikonhoz, Szergiosz és Bakkhosz vértanú katonaszentek és Kozma és Damján orvosszentek ikonográfiájához.

Szentté avatásukkor templomuk épült, és ikonjukat is megfestették. Az orosz ikonokon jellegzetes kijevi fejedelmi viseletben, kerek prémes kucsmában láthatók, karddal és lándzsával vagy kereszttel, a közép bizánci ikonográfia általános gyakorlatától eltérően, ahol a chiton, himation, a vértézet vagy a császári ünnepi viselet változatai jelennek meg. A Balkánon, főképp a monumentális festészetben (Mileševa) a nemzeti jegyek még inkább hangsúlyosak, Borisz és Gleb távoli ország szülőtteiként egzotikus viseletű, szokatlan formájú kalpagokban láthatók. Borisz a bal oldalon álló kissé idősebb szakállas alak, Gleb a jobb oldalon ifjú, szakáll nélküli figurának van megfestve.²⁸ Legkorábbi ikonjuk, ahol kezükben keresztet és kardot tartanak, a 13. századból, Novgorodból maradt fenn. Ahogy az ugyanebből a korszakból ismert további novgorodi ikonokat, ezt is szigorú frontális, lakonikus

²⁷ HORDYNSKY, SVIATOSLAV, *Die ukrainische Ikone 12. bis 18. Jahrhundert*, München 1981, kat. 145.

²⁸ СМІРНОВА, ЭНГЕЛІНА, „Борис и Глеб. Иконография”, in *Православная энциклопедия*, Т. 6., Москва 2003, 44–60.

megfogalmazás jellemzi, miközben a későbbi, a középorosz területeken készült ikonokon a szentek változatosabb, szabadabb beállításban, sokszor egymás felé fordulva szerepeltek.²⁹

A Kárpát-vidéken ikonográfiájuk nem vált széles körben elterjedtté, csak egy viszonylag kései, 16. századi ikon képviseli, amely az ukrán kutatás szerint a kijevi tradíció folytonosságának egyik sajátos és ritka példája.³⁰ Mérete kissé elmarad az alapképek szokásos magasságától (90 x 75 cm, Lemberg, NML), azonban a potyliczi Szentlélek-templom, ahol az ikon fennmaradt, korábban a Borisz és Gleb titulust viselte, így feltehetően tituláris alapképként készült.³¹ Az ikon egész alakosan ábrázolja a szenteket. Novgorodi ikonjaik ikonográfiájához hasonlóan, a két alak kissé egymás felé lépve, szembenézetben látható, kéztartásuk teljesen azonos, jobbjukban – mintegy felmutatva – egy kis keresztet tartanak, baljukat – sorsukat elfogadva – kifelé fordított tenyérrel emelik. Viseletük inkább a közép bizánci ikonográfia általános gyakorlatához igazodik, hiszen lorossal díszített ruhát, felette bíborvörös palástot viselnek. Fejükön sajátos, fehér szegélyű vörös kerek kucsma látható. Az ikon sajátossága, hogy bár a két szentnek Orosz földön még számos ábrázolási típusa született a 14–16. században, a potyliczi ikon a kései keletkezés ellenére a két szent legarchaikusabb ábrázolási típusát és részleteit eleveníti fel.³²

7. Római Szent Paraszkéva és az Ikóniumi Szent Paraszkéva vértanú szűz

A Kárpát-vidék középkori ikonfestészetében a női szentek jóval ritkábban fordulnak elő, mint a férfi szentek. A női szentek mintegy háttérbe húzódnak, hiszen a legfőbb anyai közbenjáró maga az Istenszülő. A fennmaradt emlékanyagban így csupán három női szent ábrázolásai maradtak fenn, Paraszkéváé, Borbáláé és Theodóziáé. Ugyanakkor az ikonok nagy száma arra utal, hogy Szent Paraszkéva jelentőségével a Kárpát-vidék legtiszteltebb patrónusai, Szent Miklós és Szent Mihály mellé sorakozott fel. Népszerűsége megelőzte az olyan, szintén jelentős tiszteletben álló szentekét, mint Szent György és Szent Demeter nagyvértanúk, Illés próféta, Keresztelő Szent János.³³

Szent Paraszkéva ikonográfiájában a névazonosság miatt több szent megjelenítése keveredett, annál is inkább, mert a hagiográfiájukban is előfordulnak azonos betétek. A bizánci egyház egyrészt Római Szent Paraszkévat (2. század) ünnepli,

²⁹ СМІРНОВА, ЭНГЕЛИНА, *Живопись Великого Новгорода. Середина XIII – начало XV века*, Москва 1976, 178–180.

³⁰ ГЕЛИТОВИЧ, МАРІЯ, „Ікони XVI ст. з Потелича”, in *Родовід – Наукові записки до історії культури України*, Київ, 1994/8, 70.; ГЕЛИТОВИЧ, МАРІЯ, „Храмова ікона »Борис і Гліб« другої половини XVI століття з церкви Святого Духа у Потеличі”, in ЖДАНОВА, О. (szerk.), *Берестейська унія (1596–1996): Статті й матеріали*, Львів 1996, 161–164.

³¹ ЛОГВИН – МІЛЯЄВА – СВЕНЦІЦЬКА, *i. m.*, СІХ. tábla.

³² ГЕЛИТОВИЧ, *i. m.*, 1996, 164.

³³ ЯРЕМА, *i. m.*, 299.

július 26-án. Az orosz középkori ikonfestészetben a kis-ázsiai Ikónium azonos nevű nagyvértanúnője (3. század vége – 4. század eleje) ikonjai vannak többségben, akiknek ünnepét október 28-án/november 10-én tartották Bizáncban és észak-orosz területeken. Mellékneveként a szent a Pjatinca elnevezést kapta Krisztus nagypénteki szenvedéseinek tiszteletére. Viselete azonos a szent vértanúnők viseletével, attribútuma a jobbában tartott kereszt. A Balkánon a 11. században élt epibátészi Paraszkéva aszkétanő, más néven Tarnovói Szent Paraszkéva tisztelete terjedt el, miután ereklyéi Tarnovóba kerültek el.³⁴

A Kárpát-vidéken mindhárom Paraszkéva hagiográfiája ismert volt már a 15. századtól, tisztelete a régió délről történő betelepítésével nőtt meg. Ebben a kutatás Grigorij Camblak (1364–1420 k.) tarnovói születésű kijevi metropolita személyes szerepét vélelmezi. Szent Paraszkéva korai helyi ikonjai általában életútja jelenetei között, többnyire egész alakosan ábrázolják őt. A női szentek szokásos viseletében, azaz chitonban és vörös maforionban látható, azonban néhol a vértanú szüzek ikonográfiája szerint koronában és vállára boruló hosszúhajtincsekkel festik meg.

Szent Paraszkéva nagyvértanúnő hagiografikus ikonjai között a legkorábbi a 14. századra datált Isajéből származó ikonja (Lemberg, NML).³⁵ A mélyített középmező körül a keretsáv kialakítása aszimmetrikus, így csak a jobb oldalon lehetett megfesteni a négy hagiografikus jelenetet. Szent Paraszkéva nyújtott, absztrakt módon leegyszerűsített alakja zöld háttér előtt áll, vörös maforiont, alatta kékesszürke főkötőt és kék chitont visel, mindkét kezét maga elé emeli, jobbában kis kereszt, a bal kéz kifelé fordított nyitott tenyere az elfogadás gesztusa. Szükszavúan megfogalmazottak az életjelenetei is: 1. *Szent Paraszkéva imájával bekergette a sárkányt a tengerbe*, 2. *Szent Paraszkéva a börtönben*, 3. *Szent Paraszkévat fejfelé függesztették fel*, 4. *Szent Paraszkéva az üstben*.³⁶ A sárkányos képmező arra utal, hogy itt a Római Szent Paraszkéva életútja látható.

Paraszkéva későbbi hagiografikus ikonjai a 15–16. századból ismertek a Kárpát-vidéken. A korai, nagyon stilizált és a kutatás szerint romanizálónak nevezett ikonok közé tartozik az ismeretlen helyről származó Szent Paraszkéva az életével ikon (15. század eleje, Krakó Nemzeti Múzeum).³⁷ A román kori művészet hatását Jarema nemcsak a stílári jegyekben látja, hanem a mellékszereplők inkább nyugati típusú, rövid viseleteiben, bár elismeri, hogy a szent temetési jelenetében a püspök és a diakónus kimondottan keleti típusú liturgikus ruhát visel. A jobbában kettős

³⁴ A 14. század végén, a török előrenyomulástól tartva, Tarnovói Szent Paraszkéva ereklyéit először a Havasalföldre menekítették, majd Nándorfehérvárra, ahonnan 1521-ben I. Szulejmán parancsára szállították el Konstantinápolyba, onnan csak 1641-ben kerülhettek vissza, immár Moldvába, Jászvásárra, ami azonban már inkább a 17. századi kultuszára volt hatással.

³⁵ ГЕЛИТОВИЧ, МАРІЯ, „Нововідкриті з-під пізніших перемалювань пам’ятки іконопису із збірки Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького”, in *Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького*, 4 (2006) 92–93.

³⁶ ГЕЛИТОВИЧ, МАРІЯ, „Ікона »Свята великомучениця Параскева« з церкви архангела Михаїла у селі Ісаїї”, in *Св. Параскева з життям XIV ст. (?) з Ісаїї*, Львів 2005, 2–4.

³⁷ Jarema viszont korábbra datálja. ЯРЕМА, *i. m.*, 161.

keresztet tartó, maforionos vértanúnő alakja kissé elfordul, mintha két előképből lenne összekompilálva. Ezen az ikonon szerepel a legrészletesebb, tizenkét jelenetes életút: 1. *Paraszkéva születése*, 2. *Paraszkéva a császár előtt*, 3. *Gyertyákkal égetése*, 4. *Ostorozása*, 5. *Paraszkéva ledönti a bálványokat*, 6. *Paraszkéva a börtönben*, 7. *Üstben főzik*, 8. *Felakasztják hajánál fogva és kampókkal tépik* – az alsó sávban a jelenetek eltérnek a történeti sorrendtől: 9. *Paraszkéva temetése*, 10. *Lefejezése*, 11. *Fűrészelése*, 12. *Diocletianus császár bukása* (töredékes jelenet).³⁸ A jelenetek többsége az ikóniumi vértanúnő életútját mutatja be, azonban az üstben való főzés a római vértanúnő ikonográfiájából kölcsönzött, a fűrészelés-jelenet pedig mindkét hagiográfiából hiányzik.

A 15. század közepén festett Jazów Nowyból származó ikonon (Lemberg, NML) Paraszkéva hosszú kibontott hajjal és koronával fején látható a maforion helyett. A tíz kompozíció a korábbiaktól eltérő prototípusok alapján készülhetett nem követve a kronológiai logikát (*keresztelése, vaskampókkal verik, fogókkal tépik, égetik, ereklyéinek átvitele, kivégzés, ima a kivégzés előtt*).³⁹ A jelenetsorban összekapcsolódik a római és az ikóniumi szent hagiográfiája, sőt, az ereklyéinek átvitele a harmadik Paraszkéva, a tarnovoi szent történetének része.

Az ugyancsak tíz életút-jelenetes zohatyni ikonon (15. század első fele, Sanok, MBL) Paraszkéva alakjánál mind a vértanúságot jelző korona, mind a paszományokkal díszített ruha, továbbá kínzásainak jelenetei hangsúlyozzák, hogy itt az ikóniumi nagyvértanúnő személyéről van szó.⁴⁰ A hagiográfia tíz jelenete: 1. *Születése*, 2. *Császár elé vezetése*, 3. *Bőrszíjjakkal ostorozása*, 4. *A sárkány barlangjába vetése*, 5. *Hajánál fogva felakasztása és nyúzása*, 6. *Gyertyákkal égetése*, 7. *Börtönbe zárása, ahol a megjelenő Szent Juliána gyógyítja Paraszkéva sebeit*, 8. *Lefejezése*, 9. *A hóhér halálosan megsebesül, akit lova levett hátáról*, 10. *Temetése*.⁴¹ A képsorból a sárkányos jelenet mégis a római vértanúnő történetéből kölcsönzött.

A Drohobyczról származó Paraszkéva-ikon (155 x 92 cm, 16. század, Drohobycz, Krajeznavcsij muzej /Helytörténeti Múzeum/), ahogy a Jazów Nowyból való is, Szent Paraszkéva-templomból származik, így bizonyosan titulus alapképként készült.⁴² Nyolc hagiografikus jelenete között a hithirdetés kompozíciója csak ezen az ikonon fordul elő.⁴³

A Paraszkéva-ikonográfiában a részben eltérő jelenetsorok arra utalnak, hogy a régióban több ikonmintakép is forgott a festők között, ezeket kötetlenül kombinálták, néha még a személyek élettörténeteinek egyesítésével, néhol talán pontos ismer-

³⁸ КЛОСИЊСКА, *i. m.*, kat. 66.; ЛОГВИН, МЛЯЄВА, СВЕНЦІЦЬКА, *i. m.*, XIX. tábla.

³⁹ СВЕНЦІЦЬКА ВІРА, Откович Василь, *Українське народне малярство XIII–XX століть*, Київ 199, kat. 9.; МЛЯЄВА, (ГЕЛИТОВИЧ), *i. m.*, kat. 74.

⁴⁰ ЛОГВИН – МЛЯЄВАq СВЕНЦІЦЬКА, *i. m.*, L. tábla.

⁴¹ CZAJKOWSKI – GRZAŹDZIELA – SZCZEPKOWSKI, *i. m.*, 158, kat. 8.

⁴² МЛЯЄВА, (ГЕЛИТОВИЧ), *i. m.*, kat. 219. A jelenetek: Születése, Diocletianus előtt, Hithirdetése, Börtönben, Ostorozása, Fűrészelése, Kínzása fogókkal, Lefejezése.

⁴³ További nyolcjelenetes ikon maradt fenn Wola Krzywiewckán. KIWAŁA, BRONISŁAWA – BURZYŃSKA, JANINA, *Ikony ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Przemyślu*, Kraków 1981, 27.

reték híján, ritkábban tudatosan (Paraszkeva hat életút-jelenettel, Lecówkáról, Lemberg, NML).⁴⁴

A történelmi munkácsi püspökség középkori emlékanyagából Rovnóból (Róna) maradt fenn Szent Paraszkeva vértanúnő ikonja (16. század második fele, Bártfa, Šarišské múzeum).⁴⁵ A vértanúnő egész alakosan, vörös maforionban látható, kezében kereszttel. A korabeli felvidéki hagiografikus ikon elrendezéséhez hasonlóan tíz életút-jelenet kíséri kétoldalt és alul. Az ikonográfiából kitűnik egy ritka zárójelenet az ikon jobb alsó sarkában: *Az angyal köszönti a megdicsőült Paraszkevát*, kompozíciója az Örömhírvétel-jelenetek beállítását követi.

Egy sor ikon redukált programmal készült. Ezek a nyújtott formájú táblákra festett ikonokon a szent alakja mellett csak két jelenet, többnyire Paraszkeva születése és temetése, esetleg börtönben sínylődése látható, leggyakrabban az ikon alsó részén (ismeretlen helyről, 15. század, Lemberg, NML; a Kulczyciről származó, 15. század, Lemberg, Lvivszka halereja mystectv /Lembergi Képtár/).⁴⁶

A Kárpáti régióban festettek kevésbé didaktikus, hagiográfia nélküli ikonokat is, amelyeken Szent Paraszkeva önmagában áll hagyományosan zöld vagy kék chitonban és vörös himationban (Turkáról, 15. század vége – 16. század eleje, NML), vagy a képmező felső részében ábrázolt angyal félalakokkal látható (Truszowice, 16. század közepe, NML).⁴⁷ Ilyen a Jaworából származó Paraszkeva-ikon is (15. század vége, NML).

8. A Tarnovói szentéletű Paraszkeva

Az irodalmi források és a későbbi emlékek arra utalnak, hogy a Kárpátok vidékén a 15. században megjelenhetett az epibatészi születésű, szentéletű (преподобна) Paraszkeva remetenő tisztelete is, akinek ereklyéit 1238-ban vitték át Tarnovóba, így vált ismertté Tarnovói Paraszkevaként. Tisztelete a kutatás szerint a balkáni hatások megerősödésével fejlődött ki. Ebben a korábban említett Grigorij Camblak (1364–1420 k.) mellett nem kerülhet meg a másik tarnovói származású főpap, Kiprian kijevi, litvániai, illetve később Rusz metropolitájának (1375–1406) szerepe sem, aki az 1390-es években terjesztette ki befolyását Halics irányába.

A Kárpát-vidéken a szent több hagiografikus ikonja is ismert a 15–16. századból, kiterjedt tizenkét jelenetes ciklussal (15. század, Uscie Gorlickie, Sanok, MH) és annak szűkített változatával (Paraszkeva nyolc életút-jelenettel, 15–16. század fordulója, Krempna, Sanok MH; és Daliowa, Lemberg, NML).⁴⁸

⁴⁴ МЛЯЄВА, (ГЕЛИТОВИЧ), *i. m.*, 182.

⁴⁵ GREŠLÍK, VLADISLÁV, *Ikoný Šarišského múzea v Bardejove*, Bratislava 1994, 32, kat. 10.

⁴⁶ ЯРЕМА, *i. m.*, 163.; МЛЯЄВА, (ГЕЛИТОВИЧ), kat. 80, 93.; АЛЕКСАНДРОВИЧ, ВОЛОДИМИР, „Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво”, in *Українська культура XIII – першої половини XV ст., Історія української культури: У п’яти т., Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття*, Київ 2001, 440.

⁴⁷ МЛЯЄВА, (ГЕЛИТОВИЧ), *i. m.*, kat. 119, 188.

⁴⁸ ЯРЕМА, *i. m.*, 292.

A varsói Nemzeti Múzeum gyűjteménye a szentéletű Paraszkéva egyik legrészletesebb és legpontosabban felépített hagiografikus ikonját őrzi (15. század első fele, Dél-Lengyelországból, 135x85 cm, Varsó, NM).⁴⁹ Az ikonfestő jól ismerte a remeténő életútját, és annak mozzanatait az ikonográfiában is megjelenítette. Az aszkétánó világoskék tunikát és vörös maforiont visel, balját szokásosan előmutató tenyérrel tartja, magasra emelt jobbában keresztet tart, amely az aszkézis hősies gyakorlására utal. A középmezőt kísérő mezőkben az Epibatészból származó szent élettörténetének legfontosabbként kiemelt eseményei kerülnek sorra: 1. Születése, 2. Keresztelése, 3. Kivonulása a pusztába, ahonnan az angyal visszatérését kéri 4. Paraszkéva imádkozik a pusztában – a manus dei e régió ikonfestészetében ritkán előforduló motívumával – 5. A pusztából Konstantinápolyba zarándoklása, 6. Hazatérése, 7. Halála, 8. Temetése, 9. Megjelenése Györgynek álmában, kérve, hogy romlatlan testét vegyék ki a sírban mellette nyugvó bomló tetem mellől, 10. Testének kivétele a sírból, 11. Ereklýéi Tarnovába vitele, 12. Ereklýéit a cár, a pátriárka, a papság és a nép fogadja. A jelenetek értelmezését részletes feliratozás kíséri, aminek köszönhetően az ikon a hagiográfia pontos megfelelőjévé vált. Sajátos, hogy a program nem aknázza ki az ikon nevelő-didaktikus lehetőségeit, azaz az éltszentségre vagy közbenjáró mivoltára utaló jelenetek nem kaptak olyan hangsúlyt, mint más esetben.

A tarnovói Paraszkéva későbbi fennmaradt ikonjait is elbeszélő jelleg jellemzi. Hasonló képi programmal készült az Uscie Gorlickéből származó Tarnovói Paraszkéva ikon (15. század, Sanok, MH), a főalak is ugyanazt a prototípust követi. Viszont a jobb felső sarokban, a korábban említett rovníi ikonhoz hasonlóan, Szent Paraszkéva fehér maforionos, megdicsőült alakja két angyal kíséretében tűnik fel, trónusa alatt segítségét váró, takaró alatt fekvő beteg és egy síró nő látható.⁵⁰ A jelenet nemcsak élettörténetéhez kapcsolódik, hanem rámutat arra, hogy Szent Paraszkéva a különösen súlyos betegségekben szenvedők segítőtje. Az Uscie Gorlickie-i ikon sajátossága, hogy egyik jelenete a szent ereklýéinek Belgrádba menekítését ábrázolja, azaz azt eseményt, amelynek a szent kultuszát népszerűsítő Camblak személyesen is tanúja volt.⁵¹

A szentéletű Paraszkéva hagiografikus ikonográfiájának szűkített változatai is készültek. Tíz jelenet kíséri a muszynai Paraszkéva ikonját (15. század, Lemberg, NML). Nyolc jelenetben készült a Krempnáról származó Paraszkéva ikonon máshol nem szereplő jelenetekkel (Sanok, MBL).⁵² – A régió ikonfestészetében találkozha-

⁴⁹ ЯРЕМА, *i. m.*, 278.; SULIKOWSKA-GAŠKA, ALEKSANDRA, „Ikona Św. Paraskiewy Tyrnowskiej ze scenami z żywota z kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie”, in GRONEK, A. (szerk.), *Szczelina światta. Ruskie malarstwo ikonowe*, Kraków 2009, 99–124.

⁵⁰ BISKUPSKI, *i. m.*, kat. 7-10.; DAŃ-KALINOWSKA, *i. m.*, 132.

⁵¹ ЦИМБАЛІСТА, МАРІЯ, „Огляд найдавніших ікон святої Параскеви з житієм у польських збірках”, in *Апологет (Матеріали I. Міжнародної наукової конференції: Християнська сакральна традиція: Віра, Духовність, Мистецтво)*, Львів 1–4 (2009) 92.

⁵² ЯРЕМА, *i. m.*, 87.; CZAJKOWSKI - GRZAŹIELA – SZCZEPKOWSKI, *i. m.*, 158, kat. 14. A krempnai Szent Paraszkéva-ikon jelenetei: 1. Szent Paraszkéva a pap áldásával a pusztába távozik, 2. Paraszkéva imája a pusztában, 3. A zarándokló Paraszkéva Konstantinápoly kapujánál, 4. Paraszkéva halála

tunk az ikonográfiai típusok kontaminációjával is. A Daliowáról származó ikonon a legsajátosabb ikonográfia valósult meg. Itt egy ikontáblán szerepel a trónoló Pantokrátor és Szent Paraszkéva (15. század Lemberg, NML), azaz egy három alapképes, kétajtós ikonosztáz déli ikonja lehetett. Az ikon Paraszkévat ábrázoló jobb felén a szentéletű Paraszkéva álló alakja látható, chitonban és maforionban, kezében keresztel, az oldaljelenetekben viszont a festő mintha szándékosan összekapcsolta volna a két szent élettörténetét.⁵³ Ugyanis az ikon bal oldalán a szentéletű aszkétanó életének jelenetei sorakoznak. A jobb oldalon kínszeneségeket ábrázoló jelenetek láthatók, ezek értelmezésére a középmező jobb felső sarkában a festő a szent vértanúnő kicsi koronás alakját helyezte el.⁵⁴

A szentéletű Paraszkéva ábrázolásai a 16. században is készültek.⁵⁵ Azonban több ikon is azt igazolja, hogy a két hagiográfia ebben az időszakban már nem különült el olyan pontosan, mint a 15. századi ikonokon. A solinai ikonon (Sanok, MBL) a főalak és jelenetei ellentmondásban vannak.⁵⁶ A koronát, palástot viselő főalak minden bizonnyal a vértanúnőt ábrázolja, a vállára boruló hullámos hajfürtjei és díszes koronája a gótikus vértanúnők ábrázolásainak megoldásait követi. A hagiografikus jelenetek viszont a szentéletű aszkétanó élettörténetéből valók.⁵⁷

A szentéletű Paraszkéva-ikonográfiának is ismert volt szűkített redakciója. A kisebb méretű Busowiskáról származó ikon (15. század második fele, 90,5 x 47,5 cm, Lemberg, NML)⁵⁸ csak keskeny keretsávval készült, a mélyített középmezőben Tarnovói Paraszkéva egész alakos, szembenézetű ábrázolása látható. A lábai mellett két kis töredékesen fennmaradt jelenet kapott még helyet: születése és temetése. Paraszkéva kezében ékköves hármaskereszt, maforionjának élesen megtörő redővetése a késő gótikus festészetből kölcsönzött. A névfeliratok fekete táblácskákon jelennek meg, ami viszont a 15. század második felének balkáni sajátossága volt.

9. Női szentek kettős ábrázolásai

A Kárpát-vidék ikonfestészetében a férfi szenteket ábrázoló kettős ikonok mellett fennmaradt néhány ritka ikonográfiájúnak mondható ikon, amely két női szentet ábrázol. A Drohobyczról származó ikon Szent Paraszkévat Szent Borbálával ábrázolja (16. század, Drohobycz, Krajeznavcsij muzej /Helytörténeti Múze-

la, 5. A romlatlan testű Paraszkévat kiemelik a sírjába temetett kereskedő bomló teteme mellől, 6. Paraszkéva megjelenik Szent Gergelynek álmában és megmutatja sírjának helyét, 7. Paraszkéva ereklyéit Tarnovóba viszik át, 8. Paraszkéva hamvait Belgrádban temetik újra.

⁵³ ЯРЕМА, *i. m.*, 86–87

⁵⁴ ЯРЕМА, *i. m.*, 86–87.

⁵⁵ СКОП, ЛЕВ, „Федуско маляр з Самбора. Ікона XVI ст. Преподобна Параскевія Тирновська”, in *Історія релігій в Україні, Науковий щорічник 2006, Книга II, Інститут релігієзнавства – Філія Львівського музею історії релігії, Львів 2006, 682–692.*

⁵⁶ ДАВ-KALINOWSKA, *i. m.*, 131.

⁵⁷ ЯРЕМА, *i. m.*, 292.

⁵⁸ ЯРЕМА, *i. m.*, 289.

um/).⁵⁹ A helyi ikonfestészetnek megfelelően ezek is álló, szembenézetben ábrázolt alakok. Szent Borbála a vértanú szüzek ikonográfiájának megfelelően hosszú kibontott hajjal, koronával látható, díszes ruhája felett virágos okker palástban, mellette Szent Paraszkéva – felirata szerint Petka, a tarnovói szentéletű aszkétanó chitonban és himationban. Jobb kezükkel magasra emelik keresztjeiket, baljukat hangsúlyosan, nyitott tenyérrel maguk elé emelik. Az ikon mérete kissé elmarad az ugyanabban a templomban fennmaradt hagiografikus Szent Paraszkéva-ikon méretétől, feltehetően fali ikonként készült.

Hasonló kompozíciójú a Krakkóban őrzött, ismeretlen helyről származó Szent Paraszkéva- és Szent Theodózia-ikon, mely a 16. századra datálható.⁶⁰ Theodózia néven egy 4. és egy 8. századi vértanúnő is ismert volt, egyikük tisztelete sem jelentős ebben a régióban. Az ikonon Szent Theodózia vörös chitonban, felette zöld rövid tunikában, vörös palástban és fehér maforionnal látható. Mindkét szent jobb kezében nagyméretű gotizáló háromkaréjos végződésű kereszt, balját nyitott tenyérrel előremutatja.

10. Összegzés

A Kárpátok vidékén a templom oldalfalain, de legfőképp az ikonosztázionon kaptak helyet a szentek ikonjai. Az alapképsorban elhelyezett templomi titulus-ikonok ikonográfiája arról tanúskodik, hogy e vidéken a késő középkorban közel két tucat szent tisztelete volt általánosan elterjedt. A leggyakrabban ábrázoltak mellett néhány ikon jelzi, hogy Szent Kozma és Damján orvosszentek, Oszlopos Szent Simeon, Nagy Szent Bazil önállóan és a Három Szent Főpap hármias csoportjában, valamint Szent Borisz és Gleb is meg lett festve, gyakran az életüket bemutató jelenetekkel együtt. Az ikonjai számát tekintve a legjelentősebb férfi szentek mellett kap kitüntetett figyelmet Szent Paraszkéva, akinek ábrázolásaiban több azonos nevű vértanúnő és remete kapcsolódik egybe. A szentek hagiográfiájában a Kárpátok vidékén hagyományosan a bizánci előképeknek volt általános tisztelete. Ezeket másolták, és alkották újra többféle interpretációban, így az egyes típusok terjedésének, használatának kronológiája egyelőre nem tisztázható. Helyi sajátosságnak tekinthető, hogy a festők nem ragaszkodtak a kánonok, a prototípusok minden részletének követéséhez, néhol merész átfogalmazásokkal, kompilációkkal is lehet találkozni. Az új ikonográfiai sémák megjelenése szerzetesi műhelyekkel hozható összefüggésbe, ahol az újítások helyességének ellenőrzéséhez a teológiai háttér biztosított volt.

⁵⁹ МЛЯЄВА, (ГЕЛИТОВИЧ), *i. m.*, kat. 220.

⁶⁰ KŁOSIŃSKA, *i. m.*, kat. 69. Kłosińska a 17. század elejére datálja, azonban ismert az újszandeci körből is hasonló stílárú jegyekkel festett Szent Mihályt és Szent Györgyöt ábrázoló ikon, amelyet a 16. századra datál a kutatás. ДМИТРУХ, СЕВАСТІАН о. (szerk.), *Українське сакральне мистецтво з колекції „Студіон”, Ч. II. У збірці Національного музею у Львові імені Андрія Шептицького, Львів 2008, 53.*